

Wójcik, Zbigniew J.

Historia nauki i techniki na wystawach muzealnych

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 25/1, 220-223

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZEBRANIE ZAKŁADU HISTORII NAUK SPOŁECZNYCH IHNOiP PAN

4 października 1979 r. w Muzeum Ziemi odbyło się pierwsze powakacyjne zebranie Zakładu Historii Nauk Społecznych. Tematy poszczególnych referatów zostały skoncentrowane wokół jednego zagadnienia, albowiem zamierzeniem kierownika Zakładu — doc. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej — o czym nadmieniała ona we wprowadzeniu — było dokonanie konfrontacji wyników badań dotyczących jednego problemu w różnych epokach historycznych. Tym centralnym tematem była *Geneza nowoczesnego kształcenia wojskowego w Rzeczypospolitej w XVII—XVIII wieku*.

Doc. Karolina Targosz w referacie pt. *Zabiegi o utworzenie Akademii Rycerskiej w Polsce w wieku XVII oraz studia zagraniczne szlachty polskiej* przedstawiła kompleksowo — poczynając od XVI wieku — inicjatywy utworzenia w Polsce szkoły wojskowej dla szlachty. Zajmując się głównie wiekiem XVII sięgnęła jednak również do wieku XVI, a mianowicie do dzieła Andrzeja Frycza Modrzewskiego *De republica emendanda*.

Mgr Jan Kozłowski w swym komunikacie *Z 1752 roku nieznaną projekt założenia Szkoły Inżynierów Wojskowych przy Bibliotece Załuskich* ukazał inicjatywę utworzenia szkoły o profilu wojskowym, poprzedzając bezpośrednio pierwszy XVIII-wieczny zrealizowany projekt w postaci Szkoły Rycerskiej.

Ostatni z referatów, wygłoszony przez doc. Władysława Marię Grabskiego — *Spór o wiedzę wojskową w głównych systemach edukacyjnych w XVIII wieku w Polsce* — zamknął ten monotematyczny cykl.

Referaty spotkały się z dużym zainteresowaniem i wywołały ożywioną dyskusję wśród przybyłych na zebranie pracowników Zakładu i zaproszonych gości. Ujęcie zagadnienia w tak dużym przekroju czasowym sprawiło, że nawet ci spośród zebranych, którzy w dotychczasowej pracy badawczej nie zajmowali się historią edukacji wojskowej, mieli możliwość zetknięcia się z tym problemem w interesujących ich okresach historycznych.

Dyskusja skupiła się na kilku problemach, które uznane zostały za centralne: 1° — jakie były przyczyny niezrealizowania konkretnych programów utworzenia szkół wojskowych i dlaczego dopiero w XVIII wieku te inicjatywy i zamierzenia o długotrwałej tradycji mogły być urzeczywistnione (doc. Zofia Wardęska, doc. Ryszard W. Wołoszyński); 2° — jak wyobrażano sobie treść nauczania w poszczególnych projektach (dr Franciszek Bronowski); 3° — oryginalność polskich propozycji w konfrontacji z istniejącymi programami zagranicznych szkół wojskowych (dr Julian Dybiec, doc. Ryszard W. Wołoszyński).

Doc. Tadeusz M. Nowak z Wojskowego Instytutu Historycznego — od wielu lat zajmujący się historią wojskowości — ustosunkował się do poszczególnych referatów, podkreślając między innymi walory komunikatu Jana Kozłowskiego, który przedstawiając nieznaną projekt utworzenia szkoły wojskowej przy Bibliotece Załuskich wzbogacił historię edukacji wojskowej. Analizując referat W. M. Grabskiego doc. T. M. Nowak sugerował autorowi wykorzystanie uzupełniających materiałów do historii wojskowości, jak np. regulaminy. Wgląd w tego typu źródła umożliwiły pogłębienie tematu w interesującej autora sferze społecznej i obyczajowej.

Dyskusję zakończono konkretnymi wnioskami, przydatnymi w dalszej pracy nad przedstawionymi tekstami, a także — poprzez uwzględnienie pytań i kwestii spornych wynikłych podczas dyskusji — autorzy referatów uzyskali możliwość lepszego sprecyzowania problemów.

Marek Troszyński
(Warszawa)

HISTORIA NAUKI I TECHNIKI NA WYSTAWACH MUZEALNYCH

Upowszechniające historię nauki i techniki wystawy muzealne na ogół nie mają swych katalogów. Zwykle każde muzeum posiada grono stałych sympatyków, którzy — poza skromną zresztą reklamą oficjalną — szerzą wśród znajomych informacje o ciekawszych ekspozycjach.

zycjach. Z tych też względów podajemy niżej informacje tylko o niektórych wystawach. Nie sposób bowiem zestawić dane choćby o najważniejszych wydarzeniach z interesującego nas zakresu tematyki.

W dniach 13—26 IX 1979 r. w salach wystawowych Biblioteki Narodowej udostępniono *Autografy sławnych ludzi z kolekcji Józefa Zaborzkiego*. Kolekcjoner, zmarły w 1939 r., prawie przez 40 lat gromadził w Warszawie autografy wybitnych Polaków. Jego zbiór liczący około 2000 pozycji w większości szczęśliwie ocalał w 1944 r. Około 600 listów i dokumentów tej kolekcji trafiło ostatnio do Biblioteki Narodowej. Wśród eksponatów pokazanych na wystawie był m.in. list Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Ignacego Domeyki, a także materiały dotyczące Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Autografy ze zbioru Józefa Zaborzkiego w sposób istotny poszerzają naszą wiedzę także o dziejach nauki polskiej w XVIII i XIX w.

W październiku 1979 r. w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie czynna była wystawa pt. *Z dziejów górnictwa* zorganizowana przez Deutsches Bergbau-Museum w Bochum w RFN. Był to w istocie pokaz obrazujący niektóre zabytki górnictwa oraz dokumentację fotograficzną prac wykopaliskowych w okolicy Atlenberg, gdzie archeologów i historyków techniki interesowały sposoby eksploatacji kruszców w okresie Średniowiecza. Do szczególnie interesujących kolekcji należał zestaw lamp górniczych (przeważnie z końca XVIII i XIX w.), który pokazywał ewolucję oświetlenia w kopalniach. Dużą wartość miały również kolekcje medali związanych z dziejami górnictwa w Niemczech (kilka z nich związane było m.in. z górnictwem w Saksonii oraz działalnością tamtejszej Akademii Górniczej we Freibergu).

Wystawa Muzeum Górniczego w Bochum była nader skromną prezentacją dorobku naukowego tej placówki. Mimo to naświetlone zostały aktualne kierunki prac naukowych zmierzające w dużym stopniu do odtworzenia procesów eksploatacji w średniowiecznym górnictwie podziemnym na terenie Niemiec. Dokumentacja fotograficzna prac prowadzonych w tym zakresie wskazywała na ich podobieństwo do wykopalisk naszych archeologów prowadzonych w miejscach pradawnego hutnictwa żelaza na Mazowszu i w Górach Świętokrzyskich.

W dniu 12 XI 1979 r. w Muzeum Techniki NOT w Warszawie otwarta została kolejna wystawa z zakresu historii najnowszej pt. *Polscy geodeci na Antarktydzie*. Wystawę zorganizowano wspólnie ze Stowarzyszeniem Geodetów Polskich. Scenarzystą był kierownik dwóch geodezyjnych wypraw polskich na Antarktydę, doc. W. Krzemiński. Organizacją wystawy kierował znawca problemów wystawienniczych, mgr Krzysztof Mrozowski. Oprawę plastyczną — jasną i komunikatywną — wykonał artysta plastyk Rajmund Gawkowski.

Otwarcie wystawy geodezyjnej towarzyszyło, jak niemal zawsze w Muzeum Techniki, szereg imprez okolicznościowych. Zwiedzenie ekspozycji poprzedziło spotkanie, podczas którego dyr. Jerzy Jasiuk i przewodniczący Stowarzyszenia Geodetów Polskich — Cezary Lipert wygłosili przemówienia podnoszące wartość osiągnięć polskich geodetów podczas wypraw na Oazę Bungera w latach 1958—1959 i 1978—1979. Następnie dłuższy referat przedstawił doc. W. Krzemiński zwracając szczególną uwagę na dzieje polskich badań szóstego kontynentu (w tym prace A. B. Dobrowolskiego, którego imię nosi baza na Oazie Bungera). Referent zwrócił uwagę na ustalenie z dużą dokładnością punktu grawimetrycznego i wartości przyspieszenia w nim siły ciężkości (pierwsza wyprawa) oraz różnicy przyspieszenia siły ciężkości w stosunku do radzieckiej Stacji „Mirnyj”. Wyniki tych pomiarów mają istotne znaczenie poznawcze. Ponadto podczas drugiej wyprawy wykonano zdjęcie fotogrametryczne fragmentu brzeżnej strefy Oazy Bungera oraz przylegającej do niej czaszy lodowca kontynentalnego. Badania te prowadzone były pod kątem potrzeb studiów glaciologicznych.

Po referacie przedstawiono film Zbigniewa Battkego pt. *Po raz drugi na szóstym kontynencie*. Stanowi on ilustrowaną kronikę ostatniej wyprawy, choć nie dokumentuje bezpośrednio prac wykonywanych przez geodetów.

Samą wystawą, z uwagi na bardzo ograniczone miejsce, stanowiła zaledwie sygnałną informację o pracy i wynikach wypraw polskich geodetów na Antarktydę. Pokazano na

nim sprzęt (teodolit, aparaty do mierzenia przyspieszenia siły ciężkości), wyposażenie geodetów oraz nieco przezroczy. Historycznym akcentem witryny wystawowej był portret A. B. Dobrowolskiego oraz informacja o jego badaniach na Antarktydzie. Zwiedzający wystawę zadawali polarnikom polskim obecnym na otwarciu wiele pytań dotyczących przyrody Antarktydy. Świadczy to o potrzebie organizacji większej ekspozycji ilustrującej polski wkład w dzieje badań Antarktyki. Być może, że wystawa taka powstanie w Muzeum Ziemi PAN, gdzie zapewne będzie centralna składnica materiałów dokumentujących polską akcję polarną.

Zamykając informacje o tej wystawie wypada podkreślić, że w gabinecie dyr. Jasiuka odbyło się spotkanie twórców wystawy oraz wybitnych geodetów polskich. Rozważano plany nowych wystaw (m.in. geodezja w odbudowie zabytków, metrologia, biografistyka), z których najbliższa zostanie poświęcona geodezji rolniczej.

W uzupełnieniu tych informacji dodać należy, że w listopadzie 1979 r. w Muzeum Techniki NOT w Warszawie czynna była wystawa zorganizowana przez Centrum Naukowe w Irkucku¹ pt. *Nauka Wschodniej Syberii*. W Irkucku znajduje się szereg instytutów Akademii Nauk ZSRR o profilu przyrodniczym i ścisłym. Wysiłkiem pracowników tych instytutów, a także Muzeum Bajkałskiego AN ZSRR, powstała wystawa ilustrująca dzieje poznania Syberii oraz współczesny stan nauki w tym regionie Kraju Rad. Część historyczną rozpoczynały informacje o badaniach niektórych podróżników w XVIII w. (m.in. gdańszczanina D. Messerschmidta i P. S. Pallasa). Eksponowano dane o wynikach badań prowadzonych przez polskich zesłańców na Syberię: Benedykta Dybowskiego, Aleksandra Czekanowskiego, Jana Czerskiego, Wiktora Godlewskiego i innych. Wystawiono m.in. zbiory etnograficzne Czekanowskiego (bardzo interesująca kolekcja rzeźb ludowych o motywach zwierzęcych), fragmenty zębów mamutów zebrane przez Czerskiego oraz syberyjski sprzęt ludowy z kolekcji Mikołaja Witkowskiego².

Dodać należy, że organizatorzy wystawy poświęcili kilka wielkich plansz zilustrowaniu osiągnięć badawczych Godlewskiego i Dybowskiego, głównie z zakresu badań fauny oraz pomiarów głębokości Bajkału. Dane na ten temat zestawiono z osiągnięciami przyrodników prowadzących badania w pierwszej połowie XIX w. i na początku XX w. Ponadto przedstawiono krótkie informacje o ważniejszych osiągnięciach Czekanowskiego i Czerskiego. Wystawiono tu m.in. fotokopię mapy Bajkału wykonaną przez Czerskiego. Zawiera ona, oprócz elementów geologicznych otoczenia jeziora, także szczegółowy rejestr wyników pomiarów batymetrycznych wykonanych przez Dybowskiego i Godlewskiego. Wreszcie, co wypada podkreślić, jednym z ważnych elementów wystawy było popiersie Dybowskiego.

Poza częścią historyczną przedstawiono ważniejsze osiągnięcia nauki i techniki Wschodniej Syberii w zakresie: energetyki, geologii, geografii i ochrony krajobrazu (ze szczególnym uwzględnieniem racjonalnej gospodarki w Bajkale), przemysłu (rybołówstwo, łowiectwo), techniki obliczeniowej, fizyki Ziemi i Nieba, informatyki, chemii organicznej, budowy trasy kolejowej BAM, rolnictwa i ogrodnictwa oraz dane obrazujące plany rozbudowy irkuckiego centrum naukowego. Pokazano także okazy minerałów szlachetnych (zbiór zapewne zostanie przekazany do Muzeum Ziemi PAN), model ciała młodego mamuta itp.

¹ Organizatorami wystawy byli: Oddział Syberyjski Akademii Nauk ZSRR, Zarząd Główny i Zarząd Stołeczny TPPR, Ośrodek Postępu Technicznego NOT oraz Dom Radzieckiej Nauki i Kultury w Warszawie.

² O badaniach Mikołaja Witkowskiego pisał szerzej W. Ślabczyński w książce *Polscy podróżnicy i odkrywcy* (Warszawa 1973 s. 104 i in.). Stale jest to jednak postać dostatecznie nierozpoznana. W książce *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii* (Wrocław 1976) w ogóle nazwisko tego wybitnego ludoznawcy nie zostało uwzględnione. A. Kulczyński w pięknie napisanych *Syberyjskich szlakach* (Wrocław 1972) wspominał tylko o badaniach archeologicznych Witkowskiego.

Wystawa Centrum Naukowego w Irkucku pokazała historię i współczesność nauki Wschodniej Syberii. Zrobiona została bardzo starannie i czytelnie. Nic więc dziwnego, że cieszyła się wielkim powodzeniem nie tylko wśród młodzieży, najczęściej odwiedzającej Muzeum Techniki. O jej atrakcyjności decydowało również i to, że przewodnikami po wystawie byli pracownicy naukowi różnych instytutów naukowo-badawczych Syberii³. Udzielali oni zwiędzającym ekspozycję wielu informacji na temat historii poszczególnych ośrodków badawczych, a także mówili o zasługach Polaków (nie tylko zesłańców) w badaniu przyrody Syberii w XIX i XX w.

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

WYSTAWA ANATOMIA CZASU

12 lutego 1979 r. w salach Muzeum Techniki w Warszawie otwarto wystawę pt. *Anatomia czasu*. Organizatorami przedsięwzięcia było wymienione muzeum i Państwowe Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie.

Na powierzchni około 320 m² zwiedzający mogli zapoznać się z szeregiem eksponatów, plansz, fotografii zgrupowanych w takich działach tematycznych jak: *Istota czasu* — scen. doc. L. Zajdler, *Miary czasu* — scen. doc. L. Zajdler, *Rytm przyrody* — scen. mgr G. Tokarczyk, *Zegary słoneczne* — scen. mgr. P. M. Przytkowski, *Mechanizmy, które odmierzają czas* — scen. doc. L. Zajdler, *Czas ustokrotniony* — scen. mgr M. Janik, *Współczesny polski przemysł precyzyjny* — scen. doc. Z. Mrugalski. Koncepcję plastyczno-architektoniczną wystawy opracowały art. plastyk B. Maziarska i mgr J. Piotrowska. Efektowny plakat reklamowy zaprojektował art. plastyk F. Starowiejski.

Organizatorzy *Anatomii czasu* dosyć długo i bardzo starannie przygotowawali wystawę zabiegając o odpowiedni dobór eksponatów i taką konstrukcję problematyki ekspozycji, która mogłaby nawiązać do żywej dyskusji, toczonej na temat czasu zarówno na terenie humanistyki, jak i w obrębie nauk przyrodniczych.

Założeniem wyjściowym wystawy uczyniono przedstawienie, widzianych w ciągu historycznym, środków dystrybucji czasu, reprezentujących kulturę europejską z jej niezbędnymi odniesieniami do kultury światowej. Za równie ważny cel uznano wyeksponowanie aspektów społeczno-kulturowych mierzenia czasu¹.

Otwierał wystawę dział zatytułowany *Istota czasu*. Przy pomocy plansz i kilku eksponatów wytłumaczono tutaj związek czasu z przebiegiem zjawisk astronomicznych. W następnym dziale zapoznano zwiedzających z miarami czasu począwszy od systemów godzin, a skończywszy na rachubie dni w różnych systemach kalendarzowych.

Tę niejako wstępną część wystawy kończył zaś dział *Rytm przyrody*. Zestaw eksponatów zebranych w tym fragmencie ekspozycji, udowodniał na typowych przykładach istnienie naturalnego zegara biologicznego i jego funkcjonowanie wyrażające się w różnej długości cyklach czasowych życia zwierząt i roślin. Wśród oryginalnie dobranych eksponatów nie zabrakło tu nawet żywego koguła.

Podstawowy zręb tematyczny wystawy tworzyły jednak pozostałe działy, szczególnie zaś 3 spośród nich: *Zegary słoneczne*, *Mechanizmy, które odmierzają czas* i *Czas ustokrotniony*.

³ Wypada podkreślić, że kierownikiem wystawy Nauka Wschodniej Syberii była Walentina Iwanowna Gałkina, kierownik Muzeum Bajkalskiego przy Instytucie Limnologicznym Syberyjskiego Oddziału Akademii Nauk ZSRR. Jej ogromna wiedza, zarówno w zakresie dziejów badań Syberii, jak i stanu nauki współczesnej w tym regionie przyczyniła się do powodzenia wystawy.

¹ Bardzo atrakcyjne ujęcia tak rozumianej tematyki zawierają prace: Samuel Goudsmit, Robert Claiborne: *Time*. Life Science Library. New York oraz Francois de Lionnais: *Le Temps*. Paris 1959.